

**M. TVLLII CICERONIS
PRO SEX. ROSCIO AMERINO
ORATIO**

Anno 80 a.Chr.n., L. Sulla dictatore, Sex. Roscius, Amerinus municeps, rusticus, parricidii accusatus, reus a cognatis infestis fallaciter factus, in iudicium venit, cuius causam M. Tullius Cicero susceperat, quam dicere nullo cum periculo non erat, facinoris auctoribus gratia apud Sullam valentibus multum, proscriptiones facientem crudeles. Cicero vero iuvenis, gloriam acquirendi utens occasione, ad causam aggredi ausus est, non paucis Sullae adversariis nobilissimis adiuvantibus, inque corona sedentibus.

Accusator, cui actionem mandaverunt auctores, C. Erucius est; pro praetore praeest quaestioni M. Fannius.

Oratione accusatoria finita, Cicero orationem pro reo exorsus est ita:

I 1 Crēdō ego vōs, iūdicēs, mīrārī, quid sit quod, cum tot summī ōrātōrēs hominēsque nōbilissimī sedeant, ego potissimum surrēxerim, is, quī neque aetāte neque ingeniō neque auctōritāte sim cum hīs, quī sedeant, comparandus. Omnēs hī, quōs vidētis adesse, in hāc causā iniūriam novō scelere cōnflātam putant oportēre dēfendī, dēfendere ipsī propter inīquitātem temporum nōn audent. Ita fit, ut adsint propterea, quod officium sequuntur, taceant autem idcirco, quia periculum vītant.

In paragraphis omissis Cicero ante omnia illustrat causas, quae ad rem suscipiendam adduxerint eum, quasque dicit esse in primis maiorem sibi ob aetatem libertatem loquendi, deinde favorem ac gratiam tot et tantorum virorum maiorum natu, rei publicae praestantium. Quibus dictis, venit ad rem: ostendit verum ac principem facinoris auctorem esse L. Chrysogonum, Sullae libertum et apud eundem gratiosissimum, qui interfecti bona quasi proscripti minimo pretio coemerit. Quae cum res sint ita, tamen rei vitae parci tantum, patrimonium ei ereptum reddi non postulat.

VI 9 Hīs dē rēbus tantīs tamque atrōcibus neque satis mē commodē dīcere neque satis graviter conquerī neque satis liberē vōciferārī posse intellegō. Nam commoditātī ingenium, gravitātī aetās, libertātī tempora sunt impedīmentō. Hūc accēdit summus timor, quem mihi nātūra pudorque meus attribuit et vestra dīgnitās et vīs adversāriōrum et Sextī Rōscīi perīcula. Quāpropter vōs ōrō atque obsecrō, iūdicēs, ut attentē bonāque cum veniā verba mea
10 audiātis. Fidē sapientiāque vestrā frētus plūs oneris sustulī, quam ferre mē posse intellegō. Hoc onus, sī vōs aliquā ex parte allevābitis, feram, ut poterō, studiō et industriā, iūdicēs; sīn ā vōbīs – id, quod nōn spērō – dēserar, tamen animō nōn dēficiam, et id, quod suscepī, quoad poterō, perferam. Quod sī perferre nōn poterō, opprimī mē onere officiī mālō quam id, quod mihi cum fidē semel impositum est, aut propter perfidiam abicere
11 aut propter infirmitātem animī dēpōnere. Tē quoque magnō opere, Marce Fannī, quaesō, ut, quālem tē iam anteā populō Rōmānō praeuistī, cum huīc eīdem quaestiōnī iūdex praeessēs, tālem tē et nōbīs et reī pūblicae hōc
V tempore impertiās. Quanta multitudō hominum convēnerit ad hoc iūdicium, vidēs; quae sit omnium mortālium exspectātiō, quae cupiditās, ut ācria ac sevēra iūdicia fiant, intellegis. Longō intervallō iūdicium inter sīcariōs hoc prīmum committitur, cum interea caedēs indīgnissimae māximaeque factae

sunt ; omnēs hanc quaestiōnem, tē praetōre, manifestīs maleficiīs cotīdiānoque sanguine dīmissō, virtūtis ostentuī spērant futūram.

- 12 Quā vōciferātiōne in cēterīs iūdicīis accūsātōrēs ūtī cōnsuērunt, eā nōs hōc tempore ūtimur, quī causam dīcimus. Petimus abs tē, Mārce Fannī, ā vōbīsque, iūdicēs, ut quam ācerrimē maleficia vindicētis, ut quam fortissimē hominibus audācissimīs resistātis, ut hoc cōgitētis, nisi in hāc causā quī vester animus sit, ostendētis, eō prōrumpere hominum cupiditātem et scelus et audāciam, ut nōn modo clam, vērū etiam hīc in forō ante tribūnal tuum, Mārce Fannī, ante pedēs vestrōs, iūdicēs, inter ipsa subsellia caedēs futūrae
- 13 sint. Etenim, quid aliud hōc iūdicīō temptātur, nisi ut id fierī liceat ? Accūsant iī, quī in fortūnās huius invāsērunt, causam dīcit is, cuī praeter calamitātem nihil relīquērunt ; accūsant iī, quibus occīdī patrem Sextī Rōsciī bonō fuit, causam dīcit is, cuī nōn modo lūctum mors patris attulit, vērū etiam egestātem ; accūsant iī, quī hunc ipsum iugulāre summē cupiērunt, causam dīcit is, quī etiam ad hoc ipsum iūdicium cum praesidiō vēnit, nē hīc ibīdem ante oculōs vestrōs trucīdētur ; dēnique accūsant iī, quōs populus poscit, causam dīcit is, quī ūnus relictus ex illōrum nefariā
- 14 caede restat. Atque ut facilius intellegere possītis, iūdicēs, ea, quae facta sunt, indigniōra esse, quam haec sunt, quae dīcimus, ab initiō, rēs quemadmodum gesta sit, vōbīs expōnēmus, quō facilius et huius hominis innocentissimī miseriās et illōrum audāciās cōgnōscere possītis et reī pūblicae calamitātem.

- VI 15 Sextus Rōscius, pater huiusce, mūniceps Amerīnus fuit, cum genere et nōbilitāte et pecūniā nōn modo suī mūnicipiī, vērū etiam eius vīcinitātis facile prīmus, tum grātiā atque hospitīis flōrēns hominum nōbilissimōrum. Nam cum Metellīs, Serviliīs, Scīpiōnibus erat eī nōn modo hospitium, vērū etiam domesticus ūsus et cōnsuētūdō, quās, ut aequum est, familiās honestātis amplitudinisque grātiā nōminō. Itaque ex suīs omnibus commodīs hoc solum filiō relīquit ; nam patrimonium domesticī praedōnēs vī ereptum possident, fāma et vīta innocentis ab hospitibus amīcīsque
- 16 paternīs dēfenditur. Hic, cum omnī tempore nōbilitātis fautor fuisset, tum hōc tumultū proximō, cum omnium nōbilium dīgnitās et salūs in discrīmen venīret, praeter cēterōs in eā vīcinitāte eam partem causamque operā, studiō, auctōritāte dēfendit. Etenim rēctum putābat prō eōrum honestāte sē pūgnāre, propter quōs ipse honestissimus inter suōs numerābātur. Posteaquam victōria cōstitutā est, ab armīsque recessimus, cum prōscrīberentur hominēs atque ex omnī regiōne caperentur iī, quī adversariī fuisse putābantur, erat ille Rōmae frequēns, atque in forō et in ōre omnium cotīdiē versābātur, magis ut exsultāre victōriā nōbilitātis vidērētur quam timēre, nē quid ex eā calamitātis sibi accideret.

- 17 Erant eī veterēs inimīcitiae cum duōbus Rōsciīs Amerīnīs, quōrum alterum sedere in accūsātōrum subselliīs videō, alterum tria huiusce praedia possidēre audiō ; quās inimīcitiās sī tam cavēre potuisset, quam metuere solēbat, vīveret. Neque enim, iūdicēs, iniūriā metuēbat. Nam duo istī sunt

- Titī Rōsciī – quōrum alterī Capitōnī cōgnōmen est, iste, quī adest, Magnus vocātur – hominēs eius modī : alter plūrimārum palmārum vetus ac nōbilis gladiātor habētur, hic autem nūper sē ad eum lanistam contulit, quīque ante hanc pūgnam tīrō esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere
- VII 18 audaciāque superāvit. Nam cum hic Sextus Rōsciū esset Ameriae, Titus autem iste Rōsciū Rōmae, cum hic fīlius assiduus in praediīs esset, cumque sē voluntāte patris reī familiārī vītaeque rūsticae dedisset, iste autem frequēns Rōmae esset, occīditur ad balneās Pallacīnās rediēns ā cēnā Sextus Rōsciū. Spērō ex hōc ipsō nōn esse obscūrum, ad quem suspīciō maleficiī pertineat ; vērum id, quod adhūc est suspīciōsum, nisi perspicuum rēs ipsa fēcerit, hunc affīnem culpae iūdicātōte.
- 19 Occīsō Sextō Rōsciō, pīmus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quīdam, homō tenuis, libertīnus, cliēns et familiāris istīus Titī Rōsciī, et nuntiat domum nōn fīliī, sed Titī Capitōnis inimīcī ; et cum post hōram pīmam noctis occīsus esset, pīmō dīlūculō nuntius hic Ameriam vēnit ; decem hōrīs nocturnīs sex et quīnquāgintā mīlia passuum cisiīs pervolāvit, nōn modo ut exoptātum inimīcō nuntium pīmus afferret, sed etiam cruōrem inimīcī quam recentissimum tēlumque paulō ante ē corpore extractum
- 20 ostenderet. Quadrīduō, quō haec gesta sunt, rēs ad Chrēsogonum in castra Lūciī Sullae Volaterrās dēfertur ; magnitūdō pecūniae dēmōnstrātur ; bonitās praediōrum – nam fundōs decem et trēs reliquit, quī Tiberim ferē omnēs tangunt –, huius inopia et sōlitūdō commemorātur ; dēmōnstrant, cum pater huiusce Sextus Rōsciū, homō tam splendidus et grātiōsus, nūllō negōtiō sit occīsus, perfacile hunc hominem incautum et rūsticum et Rōmae
- VIII 21 īgnōtum dē mediō tollī posse ; ad eam rem operam suam pollicentur. Nē diūtius teneam, iūdicēs, societās coitur. Cum nūlla iam prōscriptiōnis mentiō fieret, cum etiam, quī anteā metuerant, redīrent, ac iam dēfūctōs sēsē perīculīs arbitrārentur, nōmen refertur in tabulās Sextī Rōsciī, hominis studiōsissimī nōbilitātis ; cuius bonōrum manceps fit Chrēsogonus ; tria praedia vel nōbilissima Capitōnī propria trāduntur, quae hodiē possidet ; in reliquās omnēs fortūnās iste Titus Rōsciū nōmine Chrēsogonī, quemadmodum ipse dīcit, impetum facit. Haec omnia, iūdicēs, imprūdente
- 22 Lūciō Sullā, facta esse certō sciō. Neque enim mīrum, cum eōdem tempore et ea, quae praeterita sunt, sānet, et ea, quae videntur īnstāre, praeparet, cum et pācis cōstituendae ratiōnem et bellī gerendī potestātem sōlus habeat, cum omnēs in ūnum spectent, ūnus omnia gubernet, cum tot tantisque negōtiīs distentus sit, ut respīrāre libere nōn possit, sī aliquid nōn animadvertat, cum praesertim tam multī occupātiōnem eius observent, tempusque aucupentur, ut, simul atque ille dēspexerit, aliquid huiusce modī mōliantur. Hūc accēdit, quod, quamvis ille fēlix sit, sicut est, tamen in tantā fēlicitāte nēmō potest esse in magnā familiā, quī nēmīnem neque servum
- 23 neque libertum improbum habeat. Intereā iste Titus Rōsciū, vir optimus, prōcūrātor Chrēsogonī, Ameriam venit, in praedia huius invādīt, hunc miserum, lūctū perditum, quī nōndum etiam omnia paternō fūnerī iūsta solvisset, nūdum ēicit domō, atque focīs patriīs deīsque penātibus

praecipitem, iūdicēs, exturbat, ipse amplissimae pecūniae fit dominus. Quī in suā rē fuisset egentissimus, erat, ut fit, īsolēns in aliēnā : multa palam domum suam auferēbat, plūra clam dē mediō removēbat, nōn pauca suīs adiūtōribus largē effūsēque dōnābat, reliqua, cōstitutā auctiōne, vendēbat.

- IX 24 Quod Amerīnīs ūsque eō vīsum est indīgnum, ut urbe tōtā flētus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculōs versābantur, mors hominis flōrentissimī, Sextī Rōsciī, crūdēlissima, filiī autem eius egestās indīgnissima, cui dē tantō patrimōniō praedō iste nefārius nē iter quidem ad sepulcrum patrium relīquisset, bonōrum emptiō flāgitiosa, possessiō, fūrta, rapīnae, dōnātiōnēs. Nēmō erat, quī nōn ardēre omnia māllet quam vidēre in Sextī Rōsciī, virī optimī atque honestissimī, bonīs iactantem sē ac
- 25 dominantem Titum Rōscium. Itaque decuriōnum dēcrētum statim fit, ut decem prīmī proficīcantur ad Lūcium Sullam, doceantque eum, quī vir Sextus Rōscius fuerit, conquerantur dē istōrum scelere et iniūriīs, ōrent, ut et illīus mortuī fāmam et filiī innocentis fortunās cōservātās velit. Atque ipsum dēcrētum, quaesō, cōgnōscite.

Dēcrētum decuriōnum.

- Lēgātī in castra veniunt. Intellegitur, iūdicēs, – id, quod iam ante dīxī – imprūdente Lūciō Sullā, scelera haec et flāgitia fierī. Nam statim Chrīsogonus et ipse ad eōs accēdit, et hominēs nōbilēs allēgat, quī peterent, nē ad Sullam adīrent, et omnia Chrīsogonum, quae vellent, esse factūrum
- 26 pollicērentur. Ūsque adeō autem ille pertimuerat, ut morī māllet quam dē hīs rēbus Sullam docērī. Hominēs antīquī, quī ex suā nātūrā cēterōs fingerent, cum ille cōfirmāret sēsē nōmen Sextī Rōsciī dē tābulīs exemptūrum, praedia vacua filiō trāditūrum, cumque id ita futūrum Titus Rōscius Capitō, quī in decem lēgātīs erat, apprōmitteret, crēdidērunt ; Ameriam, rē inōrātā, revertērunt. Ac prīmō rem differre cotīdiē ac prōcrāstināre istī coepērunt, deinde aliquantō lentius nihil agere atque dēlūdere, postrēmō – id, quod facile intellēctum est – īnsidiās vītāe huiusce Sextī Rōsciī parāre neque sēsē arbitrārī posse diūtius aliēnam pecūniam
- X 27 dominō incolumī obtinēre. Quod hic simul atque sēnsit, dē amīcōrum cōgnātōrumque sententiā Rōmam cōnfūgit, et sēsē ad Caeciliam, Nepōtis sorōrem, Baliāricī filiā, quam honōris causā nōminō, contulit, quā pater ūsus erat plūrimum. In quā muliere, iūdicēs, etiam nunc – id, quod omnēs semper exīstimāvērunt – quasi exemplī causā vestīgia antīquī officiī remanent. Ea Sextum Rōscium, inopem, ēiectum domō atque expulsū ex suīs bonīs, fugientem latrōnum tēla et minās, recēpit domum, hospitīque oppressō iam dēspērātōque ab omnibus opitulāta est. Eius virtūte, fidē, dīligentiā factum est, ut hic potius vīvus in reōs quam occīsus in prōscrīptōs referrētur.

- 28 Nam postquam istī intellēxērunt summā dīligentiā vītā Sextī Rōsciī cūstōdīrī neque sibi ūllam caedis faciendae potestātem darī, cōnsilium cēpērunt plēnum sceleris et audāciae, ut nōmen huius dē parricīdiō dēferrent, ut ad eam rem aliquem accūsātōrem veterem comparārent, quī dē

eā rē posset dīcere aliquid, in quā rē nūlla subesset suspīciō, dēnique ut, quoniam crīmine nōn poterant, tempore ipsō pūgnārent. Ita loquī hominēs : ‘Quod iūdicia tam diū facta nōn essent, condemnārī eum oportēre, quī prīmus in iūdicium adductus esset ; huīc autem patrōnōs propter Chr̄ysogonī grātiam dēfutūrōs ; dē bonōrum venditiōne et dē istā societāte verbum esse factūrum nēminem ; ipsō nōmine parricidī et atrōcitāte crīminis fore, ut hic
29 nūllō negōtiō tollerētur, cum ab nūllō dēfēnsus esset.’ Hōc cōnsiliō atque adeō hāc āmentiā impulsī, quem ipsī, cum cuperent, nōn potuerunt occīdere, eum iugulandum vōbīs trādidērunt.

Quantae sint Roscio illatae iniuriae, multis cum verbis exponit, quae huc redeunt: patre occiso, fortunis patriis eversus, domo expulsus est inops. At quisnam Roscium patrem occidit? Num patrem filius?

37 Occīdisse patrem Sextus Rōscius arguitur. Scelestum, deī immortalēs, ac nefārium facinus atque eius modī, quō ūnō maleficiō scelera omnia complexa esse videantur ! Etenim sī – id, quod praeclārē ā sapientibus dīcitur – vultū saepe laeditur pietās, quod supplicium satis ācre reperiētur in eum, quī mortem obtulerit parentī, prō quō morī ipsum, sī rēs postulāret,
38 iūra dīvīna atque hūmāna cōgēbant. In hōc tantō, tam atrōcī, tam singularī maleficiō, quod ita rārō exstitit, ut, sī quandō audītum sit, portentī ac prōdīgīī simile numerētur, quibus tandem tū, Gāi Erucī, argūmentīs accūsātōrem cēnsēs ūtī oportēre ? Nōnne et audāciam eius, quī in crīmen vocētur, singularē ostendere et mōrēs ferōs immānemque nātūram et vītā vitiīs flāgitiīsque omnibus dēditam, dēnique omnia ad perniciem prōflīgāta atque perditā ? Quōrum tū nihil in Sextum Rōscium nē obiciendī quidem causā contulistī.

XIV 39 Patrem occīdit Sextus Rōscius. Quī homō ? Adulēscentulus corruptus et ab hominibus nēquam inductus ? Annōs nātus māior quadrāgintā. Vetus videlicet sīcārius, homō audax et saepe in caede versātus ? At hoc ab accūsātōre nē dīcī quidem audīstis. Luxuriēs igitur hominem nīmīrum et aeris aliēnī magnitudō et indomitae animī cupiditatēs ad hoc scelus impulērunt ? Dē luxuriā pūrgāvit Erucius, cum dīxit hunc nē in convīviō quidem ūllō ferē interfuisse. Nihil autem umquam dēbuit. Cupiditatēs porrō, quae possunt esse in eō, quī, ut ipse accūsātor obiēcit, rūrī semper habitārit, et in agrō colendō vīxerit ? Quae vīta māximē disiūncta ā cupiditate et cum officiō coniūncta est.

40 Quae rēs igitur tantum istum furōrem Sextō Rōsciō obiēcit ? ‘Patrī’, inquit, ‘nōn placēbat.’ Patrī nōn placēbat ? Quam ob causam ? Necesse est enim eam quoque iūstam et magnam et perspicuam fuisse. Nam ut illud incredībile est, mortem oblātā esse patrī ā filiō sine plūrimīs et māximīs causīs, sīc hoc vērī simile nōn est odiō fuisse parentī filium sine causīs
41 multīs et magnīs et necessariīs. Rūrsus igitur eōdem revertāmur et quaerāmus, quae tanta vitia fuerint in ūnicō filiō, quārē is patrī displiceret.

At perspicuum est nūllum fuisse. Pater igitur amēns, quī ōdisset eum sine causā, quem prōcreārat ? At is quidem fuit omnium cōstantissimus. Ergō illud iam perspicuum profectō est, sī neque amēns pater neque perditus filiū fuerit, neque odiī causam patrī neque sceleris filiō fuisse.

- XV 42 ‘Nesciō’, inquit, ‘quae causa odiī fuerit ; fuisse odium intellegō, quia antea, cum duōs filiōs habēret, illum alterum, quī mortuus est, sēcum omnī tempore volēbat esse, hunc in praedia rústica relēgārat.’ Quod Eruciō accidēbat in malā nūgātōriāque accūsātiōne, idem mihi ūsū venit in causā optimā : ille, quō modō crīmen commentīcium cōfirmāret, nōn inveniēbat, ego, rēs tam levēs quā ratiōne infirmem ac dīluam, reperīre nōn possum.
- 43 Quid ais, Erucī ? Tot praedia tam pulchra, tam frūctuōsa Sextus Rōscius filiō suō relēgātiōnis ac suppliciī grātiā colenda ac tuenda trādiderat ? Quid ? Hoc patrēs familiae, quī liberōs habent, praesertim hominēs illius ordinis ex mūnicipiīs rústicānīs, nōne optātissimum sibi putant esse filiōs suōs reī familiārī māximē servīre et in praediīs colendīs operae plūrimum studiūque cōsumere ? An amandārat hunc sic, ut esset in agrō, ac
- 44 tantummodo alerētur ad vīllam, ut commodīs omnibus carerēt ? Quid ? Sī cōstat hunc nōn modo colendīs praediīs praefuisse, sed certīs fundīs, patre vīvō, fruī solitum esse, tamenne haec ā tē vīta eius rústicāna relēgātiō atque amandātiō appellābitur ? Vidēs, Erucī, quantum distet argūmentātiō tua ab rē ipsā atque ā vērītate : quod cōnsuetūdine patrēs faciunt, id quasi novum reprehendis ; quod benivolentiā fit, id odiō factum crīmināris ; quod honoris causā pater filiō suō concessit, id eum suppliciī causā fēcisse dīcis.

Agriculturae deinde studium ac vitam rusticam laudans, Roscium refert dictum esse patris praediis assidue industrieque colendis patrem in urbe morantem ipsum maxime delectavisse. Per ironiam igitur peragit:

- 52 Odium igitur acerrimum patris in filium ex hōc, opīnor, ostenditur, Erucī, quod hunc rūri esse patiēbātur. Numquid est aliud ? ‘Immō vērō’, inquit, ‘est ; nam istum exhērēdāre in animō habēbat.’ Audiō ; nunc dīcis aliquid, quod ad rem pertineat ; nam illa, opīnor, tū quoque concēdis levia esse atque inepta : ‘Convīvia cum patre nōn inībat.’ Quippe quī nē in oppidum quidem, nisi perrārō, venīret. ‘Domum suam istum nōn ferē quisquam
- XIX 53 vocābat.’ Nec mīrum, quī neque in urbe vīveret, neque revocātūrus esset. Vērūm haec tū quoque intellegis esse nūgātōria ; illud, quod coepimus, videāmus, quō certius argūmentum odiī reperīri nūllō modō potest. ‘Exhērēdāre pater filium cōgitābat.’ Mittō quaerere, quā dē causā ; quaerō, quī sciās ; tametsī tē dīcere atque enumerāre causās omnēs oportēbat, et id erat certī accūsātōris officium, quī tantī sceleris argueret, explicāre omnia vitia ac peccāta filiī, quibus incēsus parēns potuerit animum indūcere, ut nātūram ipsam vinceret, ut amōrem illum penitus insitum ēiceret ex animō, ut dēnique patrem esse sēsē oblīvīscerētur ; quae sine magnīs huiusce
- 54 peccātīs accidere potuisse nōn arbitror. Vērūm concēdō tibi, ut ea praetereās, quae, cum tacēs, nūlla esse concēdis ; illud quidem ‘voluisse

exhērēdāre' certē tū plānum facere dēbēs. Quid ergō affers, quārē id factum putēmus ? Vērē nihil potes dīcere ; finge aliquid saltem commodē, ut nē plānē videāris id facere, quod apertē facis, huius miserī fortūnīs et hōrum virōrum tālium dīgnitātī illūdere. 'Exhērēdāre filium voluit.' Quam ob causam ? 'Nesciō.' Exhērēdāvitne ? 'Nōn.' Quis prohibuit ? 'Cōgitābat.' Cōgitābat ? Cū dīxit ? 'Nēminī.' Quid est aliud iūdicīō ac lēgibus ac māiestāte vestrā abūtī ad quaestum atque ad libīdinem, nisi hōc modō accūsāre atque id obicere, quod plānum facere nōn modo nōn possīs, vērūm nē cōnēris quidem ?

Audacia accusatoris malitiosa reprehensa, nullas ostendit causas, quae gravissimae ac manifestissimae esse deberent, ad probandum parricidii crimen ab Erucio esse prolatas. Monstrat deinde Sex. Roscio facultatem patris occidendi nullam fuisse, quod caedem nec ipse, nec per alios sive liberos, sive servos perpetrare potuerit. Tum ad aliam rem transit:

XXX 83 Veniō nunc eō, quō mē nōn cupiditās dūcit sed fidēs. Nam sī mihi libēret accūsāre, accūsārem aliōs potius, ex quibus possem crēscere ; quod certum est nōn facere, dum utrumvīs licēbit. Is enim mihi vidētur amplissimus, quī suā virtūte in altiōrem locum pervēnit ; nōn, quī ascendit per alteriūs incommodum et calamitātem. Dēsīnāmus aliquandō ea scrūtārī, quae sunt inānia ; quaerāmus ibi maleficiū, ubi et est, et invenīrī potest ; iam intellegēs, Erucī, certum crīmen quam multīs suspīcīōnibus coarguātur, tametsī neque omnia dīcam, et leviter ūnumquidque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset, et id erit sīgnī mē invītum facere, quod nōn persequar longius, quam salūs huius et mea fidēs postulābit.

84 Causam tū nūllam reperiēbās in Sextō Rōsciō ; at ego in Titō Rōsciō reperiō. Tēcum enim mihi rēs est, Tite Rōscī, quoniam istīc sedēs, ac tē palam adversārium esse profitēris. Dē Capitōne post vīderimus, sī, quemadmodum parātum esse audiō, testis prōdierit ; tum aliās quoque suās palmās cōgnōscet, dē quibus mē nē audīsse quidem suspicātur. Lūcius Cassius ille, quem populus Rōmānus vērissimum et sapientissimum iūdicem putābat, identidem in causīs quaerere solēbat, 'cū bonō' fuisset. Sīc vīta hominum est, ut ad maleficiū nēmō cōnētur sine spē atque ēmolumentō
85 accēdere. Hunc quaesītōrem ac iūdicem fugiēbant, atque horrēbant iī, quibus perīculum creābātur ideō, quod, tametsī vērītātis erat amīcus, tamen nātūrā nōn tam prōpēnsus ad misericordiam quam applicātus ad severitātem vidēbātur. Ego, quamquam praeest huīc quaestiōnī vir et contrā audāciam fortissimus et ab innocentīā clēmētissimus, tamen facile mē paterer, vel illō ipsō ācerrimō iūdice quaerente, vel apud Cassiānōs iūdicēs, quōrum etiam nunc iī, quibus causa dīcenda est, nōmen ipsum reformīdant, prō Sextō

XXXI 86 Rōsciō dīcere. In hāc enim causā, cum vidērent illōs amplissimam pecūniam possidēre, hunc in summā mendīcītate esse, illud quidem nōn quaerent, cū bonō fuisset, sed, eō perspicuō, crīmen et suspīcīōnem potius ad praedam adiungerent quam ad egestātem. Quid, sī accēdit eōdem, ut tenuis antea fueris ? Quid, sī ut avārus ? Quid, sī ut audāx ? Quid, sī ut

illius, quī occīsus est, inimīcissimus ? Num quaerenda causa, quae tē ad tantum facinus addūxerit ? Quid ergō hōrum negārī potest ? Tenuitās hominis eiusmodī est, ut dissimulārī nōn queat, atque eō magis ēlūceat, quō
 87 magis occultātur. Avāritiam praefers, quī societātem coieris dē mūnicipis cōgnātique fortūnīs cum aliēnissimō. Quam sīs audāx, ut alia oblīvīscar, hinc omnēs intellegere potuērunt, quod ex tōtā societāte – hoc est : ex tot sīcārīīs – sōlus tū inventus es, quī cum accūsātōribus sedērēs, atque ōs tuum nōn modo ostenderēs, sed etiam offerrēs. Inimīcitiās tibi fuisse cum Sextō
 88 Rōsciō et magnās reī familiāris contrōversiās concēdās, necesse est. Restat, iūdicēs, ut hoc dubitēmus, uter potius Sextum Rōscium occīderit : is, ad quem morte eius dīvitiae vēnerint, an is, ad quem mendīcitās ; is, quī antea tenuis fuerit, an is, quī postea factus sit egentissimus ; is, quī ardēns avāritiā ferātur īnfēstus in suōs, an is, quī semper ita vīxerit, ut quaestum nōsset nūllum, frūctum autem eum solum, quem labōre peperisset ; is, quī omnium sectōrum audācissimus sit, an is, quī propter forī iūdiciorumque īsolentiam nōn modo subsellia vērū etiam urbem ipsam reformīdet ; postrēmō, iūdicēs, – id, quod ad rem meā sententiā māximē pertinet – utrum inimīcus potius, an filius.

Iterum in Erucium id reprehendit, quod is, nulla quaesitione habita, causaque argueret incognita. Deinde se vertit in T. Roscium Magnum:

XXXIII 92 Videō igitur causās esse permultās, quae istum impellerent ; videāmus nunc ecquae facultās suscipiendī maleficiī fuerit. Ubi occīsus est Sextus Rōscius ? – ‘Rōmae.’ – Quid ? Tū, Tite Rōscī, ubi tunc erās ? – ‘Rōmae. Vērū quid ad rem ? Et aliī multī.’ – Quasi nunc id agātur, quis ex tantā multitudīne occīderit, ac nōn hoc quaerātur, eum, quī Rōmae sit occīsus, utrum vērī similius sit ab eō esse occīsum, quī assiduus eō tempore Rōmae fuerit, an ab eō, quī multīs annīs
 93 Rōmam omnīnō nōn accesserit. Age, nunc cēterās quoque facultātēs cōnsiderēmus. Erat tum multitudō sīcārīōrum – id, quod commemorāvit Erucius –, et hominēs impūne occīdēbantur. Quid ? Ea multitudō quae erat ? Opīnor, aut eōrum, quī in bonīs erant occupātī, aut eōrum, quī ab iīs condūcēbantur, ut aliquem occīderent. Sī eōs putās, quī aliēnum appetēbant, tū es in eō numerō, quī nostrā pecūniā dīves es ; sīn eōs, quōs, quī leviōre nōmine appellant, percussōrēs vocant, quaere in cuius fidē sint et clientēlā ; mihi crēde, aliquem dē societāte tuā reperiēs ; et, quicquid tū contrā dīxeris, id cum dēfēsiōne nostrā contenditō ; ita facillimē causa Sextī Rōscī cum tuā
 94 cōnferētur. Dīcēs : ‘Quid postea, sī Rōmae assiduus fuī ?’ Respondēbō : ‘At ego omnīnō nōn fuī.’ – ‘Fateor mē sectōrem esse, vērū et aliī multī.’ – ‘At ego’, ut tūte arguis, ‘agricola et rūsticus.’ – ‘Nōn continuō, sī mē in gregem sīcārīōrum contulī, sum sīcārīus.’ – ‘At ego profectō, quī nē nōvī quidem quemquam sīcārīum, longē absum ab eiusmodī crīmine.’ Permulta sunt, quae dīcī possunt, quārē intellegātur summam tibi facultātem fuisse maleficiī suscipiendī ; quae nōn modo idcirco praetereō, quod tē ipsum nōn libenter accūsō, vērū eō magis etiam, quod, sī dē illīs caedibus velim commemorāre,

quae tum factae sunt istā eādem ratiōne, quā Sextus Rōscius occīsus est, vereor, nē ad plūrēs orātiō mea pertinēre videātur.

- XXXIV 95 Videāmus nunc strictim, sicut cētera, quae post mortem Sexti Rōsciī abs tē, Tite Rōsciī, facta sunt ; quae ita aperta et manifesta sunt, ut, medius fidius, iūdicēs, invītus ea dīcam. Vereor enim, cuicuiusmodi es, Tite Rōsciī, nē ita hunc videar voluisse servāre, ut tibi omnīnō nōn pepercerim. Cum hoc vereor, et cupiō tibi aliquā ex parte, quod salvā fidē possim, parcere, rursus immūtō voluntātem meam ; venit enim mihi in mentem oris tuī. Tenē, cum ceteri socii tuī fugerent, ac se occultarent, ut hoc iūdicium nōn dē illōrum praedā sed dē huius maleficiō fieri vidērētur, potissimum tibi partēs istās dēpoposcisse, ut in iūdicīō versārere, et sedērēs cum accūsātore ? Quā in rē nihil aliud assequēris, nisi ut ab omnibus mortālibus audācia tua
- 96 cōgnōscātur et impudentia. Occīsō Sextō Rōsciō, quis prīmus Ameriam nuntiat ? Mallius Glaucia, quem iam antea nōmināvī, tuus cliēns et familiāris. Quid attinuit eum potissimum nuntiāre, quod, si nūllum iam ante cōnsilium dē morte ac dē bonīs eius inierās, nūllamque societātem neque sceleris neque praemiī cum homine ullō coierās, ad tē minimē omnium pertinēbat ? – ‘Suā sponte Mallius nuntiat.’ – Quid, quaesō, eius intererat ? An, cum Ameriam nōn huiusce rei causā vēnisset, cāsū accidit, ut id, quod Rōmae audierat, prīmus nuntiāret ? Cuius rei causā vēnerat Ameriam ? ‘Nōn possum’, inquit, ‘dīvīnāre.’ Eō rem iam addūcam, ut nihil dīvīnātiōne opus sit. Quā ratiōne Titō Rōsciō Capitōnī prīmō nuntiāvit ? Cum Ameriae Sexti Rōsciī domus, uxor liberique essent, cum tot propinquī cōgnātique optimē convenientēs, quā ratiōne factum est, ut iste tuus cliēns, sceleris tuī
- 97 nuntius, Titō Rōsciō Capitōnī potissimum nuntiāret ? Occīsus est ā cenā rediēns ; nōndum lūcēbat cum Ameriae scītum est. Quid hic incredibilis cursus, quid haec tanta celeritās festīnātiōque sīgnificat ? Nōn quaerō, quis percusserit ; nihil est, Glaucia, quod metuās ; nōn excutiō tē ; si quid forte ferrī habuistī, nōn scrūtor ; nihil ad mē arbitror pertinēre ; quoniam, cuius cōnsiliō occīsus sit, inveniō, cuius manū sit percussus, nōn labōrō. Ūnum hoc sūmō, quod mihi apertum tuum scelus rēsque manifesta dat : ubi aut unde audīvit Glaucia ? Quī tam cito scīvit ? Fac audisse statim ; quae rēs eum nocte unā tantum itineris contendere coēgit ? Quae necessitās eum tanta premēbat, ut, si suā sponte iter Ameriam faceret, id temporis Rōmā proficīscerētur, nūllam partem noctis requiēsceret ?
- XXXV 98 Etiamne in tam perspicuis rēbus argūmentātiō quaerenda aut coniectūra capienda est ? Nōnne vōbīs haec, quae audistis, cernere oculīs vidēminī, iūdicēs ? Nōn illum miserum, ignārum cāsūs suī, redeuntem ā cenā vidētis, nōn positās insidiās, nōn impetum repentinum ? Nōn versātur ante oculos vōbīs in caede Glaucia ? Nōn adest iste Titus Rōscius ? Nōn suis manibus in currū collocat Automedontem illum, suī sceleris acerbissimī nefāriaeque victōriae nuntium ? Nōn orat, ut eam noctem pervigilet, ut honoris suī causā labōret, ut Capitōnī quam primum nuntiet ?

Nuntio caedis Ameriam allato, Capito deinde Chrysogonum impulit, ut Sex. Roscii nomen in proscriptorum tabulas referret, eiusque bonorum vilissimo pretio maniceps fieret ita, ut tria praedia paulo post Capitoni daret, reliqua cum Magno communiter possideret. Monstrat denique Cicero Capitonem, quominus legati Amerinorum Sullam adire potuerint, impedivisse, Magnumque Sex. Roscii servos in quaestionem postulatos recusavisse. In Chrysogonum pergit:

XLIII 124 Veniō nunc ad illud nōmen aureum, sub quō nōmine tōta societās latuit ; dē quō, iūdicēs, neque quōmodō dīcam, neque quōmodō taceam, reperīre possum. Sī enim taceō, vel māximam partem relinqūō ; sīn autem dīcō, vereor, nē nōn ille sōlus – id, quod ad mē nihil attinet –, sed aliī quoque plūrēs laesōs sē putent. Tametsī ita sē rēs habet, ut mihi in commūnem causam sectōrum dīcendum nihil magnopere videātur ; haec enim causa
125 nova profectō et singulāris est. Bonōrum Sextī Rōsciī emptor est Chr̄ysogonus. Pr̄imum hoc videāmus : eius hominis bona quā ratiōne vēniērun̄t, aut quōmodō vēnīre potuērun̄t ? Atque hoc nōn ita quaeram, iūdicēs, ut id dīcam esse indīgnum, hominis innocentis bona vēnisse – sī enim haec audientur ac liberē dīcentur, nōn fuit tantus homō Sextus Rōsciū in cīvitāte, ut dē eō potissimum conquerāmur –, vērum ego hoc quaerō : quī potuērun̄t istā ipsā lēge, quae dē pr̄scriptiōne est, sīve Valeria est sīve Cornēlia – nōn enim nōvī, nec sciō –, vērum istā ipsā lēge bona Sextī Rōsciī
126 vēnīre quī potuērun̄t ? Scrīptum enim ita dīcunt esse : ut aut eōrum bona vēneant, ‘quī pr̄scriptī sunt’ – quō in numerō Sextus Rōsciū nōn est –, aut eōrum, ‘quī in adversāriōrum praesidiīs occīsī sunt.’ Dum praesidia ūlla fuērun̄t, in Sullae praesidiīs fuit ; posteāquam ab armīs omnēs recessērun̄t, in summō ōtiō rediēns ā cēnā Rōmae occīsus est. Sī lēge, bona quoque lēge vēnisse fateor. Sīn autem cōnstat contrā omnēs nōn modo veterēs lēgēs vērum etiam novās occīsum esse, bona quō iūre aut quō modō aut quā lēge vēnierint, quaerō.

XLIV 127 In quem hoc dīcam, quaeris, Erucī ? Nōn in eum, quem vīs et putās ; nam Sullam et ōrātiō mea ab initiō et ipsīus eximia virtūs omnī tempore pūrgāvit. Ego haec omnia Chr̄ysogonum fēcisse dīcō, ut ēmentīrētur, ut malum cīvem Sextum Rōsciū fuisse fingeret, ut eum apud adversāriōs occīsum esse dīceret, ut hīs dē rēbus ā lēgātīs Amerīnōrum docērī Lūcium Sullam passus nōn sit. Dēnique etiam illud suspicor, omnīnō haec bona nōn vēnisse ; id,
128 quod posteā, sī per vōs, iūdicēs, licitum erit, aperiētur. Opīnor enim esse in lēge quam ad diem pr̄scriptiōnēs venditiōnēsque fiant, nīmīrum Kalendās Iūniās. Aliquot post mēnsēs et homō occīsus est, et bona vēnisse dīcuntur. Profectō aut haec bona in tabulās pūblicās nūlla rediērun̄t, nōsque ab istō nebulōne facētius ēlūdimur quam putāmus, aut, sī rediērun̄t, tabulae pūblīcae corruptae aliquā ratiōne sunt ; nam lēge quidem bona vēnīre nōn potuisse cōnstat. Intellegō mē ante tempus, iūdicēs, haec scrūtārī et propemodum errāre, quī, cum capitī Sextī Rōsciī medērī dēbeam, reduviam cūrem. Nōn enim labōrat dē pecūniā, nōn ūllīus ratiōnem suī commodī dūcit ; facile egestātem suam sē lātūrum putat, sī hāc indīgnā suspīciōne et
129 fictō crīmīne liberātus sit. Vērum quaesō ā vōbīs, iūdicēs, ut haec pauca, quae restant, ita audiātis, ut partim mē dīcere prō mē ipsō putētis, partim prō

Sextō Rōsciō. Quae enim mihi indīgna et intolerābilia videntur, quaeque ad omnēs, nisi prōvidēmus, arbitror pertinēre, ea prō mē ipsō ex animī meī sēnsū ac dolōre prōnuntiō ; quae ad huius vītam causamque pertineant, et quid hic prō sē dīcī velit, et quā condiciōne contentus sit, iam in extrēmā orātiōne nostrā, iūdicēs, audiētis.

- XLV** 130 Ego haec ā Chr̄ysogonō meā sponte, remōtō Sextō Rōsciō, quaerō : primum quārē cīvis optimī bona vēnierint, deinde quārē hominis eius, quī neque prōscriptus neque apud adversāriōs occīsus est, bona vēnierint, cum in eōs sōlōs lēx scrīpta sit, deinde quārē aliquantō post eam diem vēnierint, quae diēs in lēge praefīnīta est, deinde cūr tantulō vēnierint. Quae omnia sī, quemadmodum solent lībertī nēquam et improbī facere, in patrōnum suum voluerit cōferre, nihil ēgerit ; nēmō est enim, quī nesciat propter magnitudinem rērum multa multōs, partim improbante, partim imprudente
- 131 Lūciō Sullā, commīsisse. Placet igitur in hīs rēbus aliquid imprudentiā praeterīrī ? Nōn placet, iūdicēs, sed necesse est. Etenim, sī Iuppiter Optimus Māximus, cuius nūtū et arbitriō caelum, terra mariaque reguntur, saepe ventīs vehementiōribus aut immoderātīs tempestātibus aut nimio calōre aut intolerābilī frīgore hominibus nocuit, urbēs dēlēvit, frūgēs perdidit, quōrum nihil perniciī causā dīvīnō cōnsiliō sed vī ipsā et magnitudine rērum factum putāmus, at contrā, commoda, quibus ūtimur, lūcemque, quā fruimur, spīritumque, quem dūcimus, ab eō nōbīs darī atque impertīrī vidēmus, quid mīrāmur, iūdicēs, Lūcium Sullam, cum sōlus rem pūblicam regeret, orbemque terrārum gubernāret, imperiūque māiestātem, quam armīs recēperat, iam lēgibus cōfirmāret, aliqua animadvertere nōn potuisse ? Nisi hoc mīrum est, quod vīs dīvīna assequī nōn possit, sī id mēns hūmāna adepta nōn sit.

Hoc loco codici non pauca deesse videntur. Reliqua in parte Chrysogoni denique luxuriam, potentiam, superbiam in odium et invidiam adducit. In peroratione petit a Chrysogono, ut Roscii filii, in summam miseriam adducti, opibus et pecunia contentus sit, sanguinem et vitam ne petat. Epilogum concludit:

- LII** 150 Vērum sī ā Chr̄ysogonō, iūdicēs, nōn impetrāmus, ut pecūniā nostrā contentus sit, vītam nē petat, sī ille addūcī nōn potest, ut, cum adēmerit nōbīs omnia, quae nostra erant propria, nē lūcem quoque hanc, quae commūnis est, ēripere cupiat, sī nōn satis habet avāritiam suam pecūniā explēre, nisi etiam crūdēlitātī sanguis praebitus sit, ūnum per fugium, iūdicēs, ūna spēs reliqua est Sextō Rōsciō eadem, quae reī pūblīcae, vestra prīstina bonitās et misericordia. Quae sī manet, salvī etiam nunc esse possumus ; sīn ea crūdēlitās, quae hōc tempore in rē pūblīcā versāta est, vestrōs quoque animōs – id, quod fierī profectō nōn potest – dūriōrēs acerbiōrēsque reddit, āctum est, iūdicēs : inter ferās satius est aetātem
- 151 dēgere quam in hāc tantā immānitāte versārī. Ad eamne rem vōs reservātī estis, ad eamne rem dēlēctī, ut eōs condemnārētis, quōs sectōrēs ac sīcārī iugulāre nōn potuissent ? Solent hoc bonī imperātōrēs facere, cum proelium

committunt, ut in eō locō, quō fugam hostium fore arbitrentur, mīlitēs collocent, in quōs, sī quī ex aciē fūgerint, dē imprōvīsō incidant. Nīmīrum similiter arbitrantur istī bonōrum emptōrēs vōs hīc, tālēs virōs, sedēre, quī excipiātis eōs, quī dē suīs manibus effūgerint. Dī prohibeant, iūdicēs, ut hoc, quod māiōrēs cōnsilium pūblicum vocārī voluērunt, praesidium
 152 sectōrum exīstimētur ! An vērō, iūdicēs, vōs nōn intellegitis nihil aliud agī, nisi ut prōscrīptōrum līberī quāvīs ratiōne tollantur, et eius reī initium in vestrō iūreiūrāndō atque in Sextī Rōsciī perīculō quaerī ? Dubium est ad quem malefīcium pertineat, cum videātis ex alterā parte sectōrem, inimīcum, sīcārium, eundemque accūsātōrem hōc tempore, ex alterā parte egentem, probātum suīs filium, in quō nōn modo culpa nūlla sed nē suspīciō quidem potuit cōsistere ? Numquid hīc aliud vidētis obstāre Rōsciō, nisi quod patris bona vēniērunt ?

LIII 153 Quodsī id vōs suscipitis, et eam ad rem operam vestram profitēminī, sī idcirco sedētis, ut ad vōs addūcantur eōrum līberī, quōrum bona vēniērunt, cavēte, per deōs immortalēs, iūdicēs, nē nova et multō crūdēlior per vōs prōscrīptiō īnstaūrāta esse videātur. Illam priōrem, quae facta est in eōs, quī arma capere potuērunt, tamen senātus suscipere nōluit, nē quid ācrius, quam mōre māiōrum comparātum est, pūblicō cōnsiliō factum vidērētur, hanc vērō, quae ad eōrum līberōs atque ad īfantium puerōrum incunābula pertinet, nisi hōc iūdicīō ā vōbīs reicitis et aspernāminī, vidēte, per deōs
 154 immortalēs, quem in locum rem pūblicam perventūram putētis ! Hominēs sapientēs, et istā auctōritāte et potestāte praeditōs, quā vōs estis, ex quibus rēbus māximē rēs pūblica labōrat, iīs māximē medērī convenit. Vestrum nēmō est, quīn intellegat populum Rōmānum, quī quondam in hostēs lēnissimus exīstimābātur, hōc tempore domesticā crūdēlitāte labōrāre. Hanc tollite ex cīvitāte, iūdicēs, hanc patī nōlīte diūtius in hāc rē pūblicā versārī. Quae nōn modo id habet in sē malī, quod tot cīvēs atrōcissimē sustulit, vērūm etiam hominibus lēnissimīs adēmit misericordiam cōnsuētūdine incommodōrum. Nam cum omnibus hōrīs aliquid atrōciter fierī vidēmus aut audīmus, etiam, quī nātūrā mītissimī sumus, assiduitāte molestiārum sēnsū omnem hūmānitātis ex animīs āmittimus.

Sex. Roscius absolutus est. Qui postea eius exitus fuerit et ceterorum, nobis traditum est nihil. Cicero autem haec oratio multum attulit gloriae.